

MONTRÖ SÖZLEŞMESİ BAĞLAMINDA KARADENİZ'DE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

TURKEY-RUSSIA RELATIONS IN THE BLACK SEA IN THE CONTEXT OF THE MONTREUX CONVENTION

Melih DİNÇER*

Özet

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi

21.10.2022

Kabul Tarihi

05.01.2023

Bu çalışmanın amacı Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'nin Karadeniz politikasındaki ve Türk-Rus ilişkilerindeki önemini açıklamaktır. Türkiye Boğazlar üzerinden Karadeniz'e geçişi kontrol ettiği için, jeopolitik açıdan çok stratejik bir konumdadır. Montrö Sözleşmesi Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'de Türk-Rus ilişkileri için nasıl bir fonksiyona sahiptir? Literatürde tartışılan bu araştırma sorusuna cevap verebilmek için Türkiye'nin yaşadığı son dönemdeki güncel dış politika krizleri analiz edilmiştir. Bu çalışmada argüman olarak Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nden doğan haklarını kullanarak başta ABD ve müttefikleri olmak üzere, NATO ile Rusya arasında denge politikası uyguladığı ve bu sayede Karadeniz'i çatışma alanı hâline gelmekten koruduğu öne sürülmektedir. Ayrıca, geçiş rejimini kontrol etmesi Türkiye'nin NATO ile Rusya arasında iletişim köprüsü kurmasına olanak tanımaktadır. Çalışmanın mevcut akademik literatüre katkısı bu argümanı yeni bir konu olan Rusya-Ukrayna Savaşı ile test etmesidir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Rusya, Türkiye, Karadeniz, Güvenlik, Montrö Sözleşmesi

Abstract

Research Article

Received

21.10.2022

Accepted

05.01.2023

The aim of this study is to explain importance of Montreux Convention in Turkey's Black Sea policy and Turkish-Russian relations. Since Turkey controls passage to Black Sea via the Straits, it is in a very strategic position geopolitically. What is function of Montreux Convention for Turkey's security and Turkish-Russian relations in Black Sea? In order to answer this research question discussed in literature, recent foreign policy crises of Turkey were analysed. In this study, it is argued that Turkey, using its rights arising from Montreux Convention, implements a policy of balance between NATO and Russia, especially the USA and its allies, thus protecting Black Sea from becoming a conflict zone. In addition, controlling the transition regime allows Turkey to establish a communication bridge between NATO and Russia. The contribution of the study to the current academic literature is that it tests this argument with a new topic, Russia-Ukraine War.

Keywords: NATO, Russia, Turkey, Black Sea, Security, The Montreux Convention

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, melihdincerr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3079-1512

Giriş

Karadeniz Avrupa ile Asya arasında bulunan çok önemli bir geçiş bölgesidir (Ayhan, 2015: 1). Üzerinde enerji nakil hatlarını bulundurmaktadır ve hem Rusya'yı güneyden çevrelemektedir hem de Hazar havzasına yakın bir geçiş alanı oluşturmaktadır (Polat, 2017: 56). Karadeniz bölgesinde Türkiye ve Rusya en önemli bölgesel aktörlerdir. Türkiye'nin Karadeniz'de oldukça uzun bir kıyı şeridi olsa da, Karadeniz 18.yüzyıldan beri jeopolitik olarak Rusya'nın hâkimiyeti altındadır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önce, Karadeniz Türk gölü olarak görülmekteydi, çünkü Balkanlar ve Kırım'da uzun süren bir Osmanlı hâkimiyeti vardı. Bölgede kurduğu hâkimiyetle, Osmanlı İmparatorluğu Boğazlar aracılığıyla Karadeniz'e erişimi uzun bir süre kontrol altında tutmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti'ne karşı Karadeniz'de etkili olmaya çalışan Rus İmparatorluğu bölgesel rekabeti artırmış ve Osmanlı gibi döneminin önemli güçlerinden olan bir devlete büyük bir meydan okuma gerçekleştirmiştir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları ve özellikle 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı, Karadeniz'de Osmanlı İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasındaki jeopolitik rekabetin açık göstergeleridir. Kırım Savaşı'nda Rusya mağlup edilmiştir. Savaşa Batı desteğiyle giren Osmanlı İmparatorluğu galip olsa da, Rus etkisini durdurmaya yeterli olmamıştır (Acar, 2019: 113). Karadeniz'de Rus etkinliği artmaya devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı neticesinde Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve yine aynı dönemde Rus İmparatorluğu'nun dağılıp Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla ortaya yeni iki devlet çıkmış ve aralarında farklı bir ilişki kurulmuştur. Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine karşı Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askeri destek vermesi Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Gelişen siyasal ve ekonomik ilişkiler neticesinde, 1920'lerde ve 1930'larda Karadeniz iki ülke arasında iş birliği bölgesi hâline gelmiştir (Eşel, 2015: 47). Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili diyalogun Boğazlar rejimi için imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ortaya çıkmasında önemli etkisi olduğu ileri sürülebilir. 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, günümüzde ticaret ve savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişini detaylı bir şekilde düzenleyen uluslararası hukuk metnidir (Çelikipala ve Erşen, 2018: 72-73).

Türkiye ve Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra karşıt bloklarda yer almış olsa da, Karadeniz'de iş birliğine dayalı olarak kurulan jeopolitik denge Soğuk Savaş boyunca bozulmadan sürdürülmüştür (Aydın, 2021). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Ankara ve Moskova arasında yeni iş birlikleri ve diyalog için fırsat ortaya çıkmıştır (Özbay, 2011: 37). Her iki ülke Karadeniz'deki üstün konumunu korumak için iş birliğini devam ettirmiş ve bölgede Batı'nın askeri etkisinin artmasını kontrol etmek ve engellemek için bölgesel mekanizmalar kurmuşlardır. NATO ile güçlü bağları olmasına rağmen, Türkiye Soğuk Savaş'tan sonra Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle iş birliğini geliştirme politikası izlemiştir. 1992 yılında kurulan Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü Ankara ve Moskova arasında bölgesel diyalogun ve ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir platform olmuştur (Dikkaya ve Orhan, 2004).

Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü, üye devletler arasında uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde ikili ve çok taraflı ortaklıkları ve ekonomik iş birliği imkânlarını dostluk içinde geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bölgesel diyalogun gelişimine katkı sağlamak hedefleri arasındadır (Organization of the Black Sea Economic Cooperation, 2022). Türkiye Karadeniz'deki kıyıdaş ülkelerle ve Rusya ile güvenlik mekanizmaları inşa etmiştir. 2001 yılında kurulan Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) bu mekanizmaların en önemli örneklerindedir (Aşık, 2010: 39). Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu bölgede iş birliğini geliştirmek, arama-kurtarma faaliyetleri yapmak ve donanma görevlerinin ortaklaşa yapılmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Türkiye bu mekanizmaları Rusya ile birlikte inşa ederken bir yandan NATO'daki müttefiklerinin kararlarına uyum sağlamıştır. Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan ve Romanya'nın 2004 yılında gerçekleşen NATO üyeliklerini desteklemiştir. Türkiye'nin Karadeniz'de başta Rusya olmak üzere kıyıdaş ülkelerle ortak güvenlik mekanizmaları kurmasının sebebi sadece Türkiye'nin Karadeniz'de bir aktör olarak jeopolitik

rolünün önemini vurgulamak değildir, aynı zamanda bölgenin Batı ile Rusya arasında çatışma alanına dönmesini engellemektir. Bu bağlamda bölgesel iş birliğini geliştirmek için Mart 2004 tarihinde Türkiye tarafından başlatılan Karadeniz Uyum Harekâtı 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılardan sonra ABD liderliğinde Akdeniz’de başlatılan Aktif Çaba Harekâtı’nın Karadeniz versiyonu olarak değerlendirilebilir. Karadeniz Uyum Harekâtı’na daha sonra Rusya ve Karadeniz’e kıyıdaş olan diğer devletler de katılmıştır (Koçer, 2007: 213).

Rusya’nın katılması ABD’nin Karadeniz’e yayılmasını engellemek amacını taşımaktadır. Karadeniz Uyum Harekâtı, Karadeniz’de ortaya çıkması muhtemel terör grupları ve asimetrik tehditleri engellemek için yapılmış olsa bile, Rusya ve Türkiye arasındaki bölgesel diyalogun ve ikili ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır. Türkiye’nin Karadeniz Uyum Harekâtı ve Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu gibi bölgesel girişimleri yapması Karadeniz’de Rusya ile iyi ilişkilerini sürdürürken aynı zamanda NATO’nun bölgeye nüfuz etmesini engellemektedir. Rusya’nın da Karadeniz’de NATO kaynaklı bir tehdit algılamamasına özen gösterilmiştir. NATO’nun Karadeniz’de etkisini artırmasına imkân tanıyan bir dış politika uygulanmamıştır. Bu yaklaşım 2000’lerde Türkiye’nin Karadeniz politikasını oluşturmuştur. Türkiye’nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ni katı bir şekilde uygulaması da bu argümanı desteklemektedir (Bükülmez ve Küpeli, 2007, s.193). Ayrıca, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ni uygulaması, Türkiye’nin NATO ve Rusya arasındaki sorunlara karşı uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanmayı bir politika olarak benimsediğini göstermektedir. Ancak, 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı ve 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı işgal etmesi Türk karar alıcıların Karadeniz’deki politikalarını revize etmelerini gerekli kılmıştır. Bu iki krizde Türkiye Montrö Sözleşmesi’nden doğan haklarını tam anlamıyla kullanarak bölgedeki güvenli denge politikasını uygulamıştır (Yeltin, 2019). Türkiye ile Rusya’nın Suriye konusunda anlaşmazlıklar yaşaması 2015 yılının sonuna doğru iki ülke arasında ciddi bir kriz çıkmasına sebep olurken, aynı zamanda Karadeniz’de bölgesel diyalogun aksamasına sebep olmuştur.

2016 Haziran döneminden sonra iki ülke arasında ilişkiler tekrardan iyi yönde gelişmeye devam etmiştir. Montrö Sözleşmesi’nin kurduğu jeopolitik denge 2010’lu yılların sonuna kadar devam etmiştir. 24 Şubat 2022 sabahı Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesiyle birlikte Karadeniz’i ilgilendiren yeni bir sorun daha ortaya çıkmıştır. Bölgenin önemli bir aktörü olan Türkiye Rusya ile Batı arasındaki denge politikasını devam ettirerek Montrö Sözleşmesi’nin hükümlerini uygulamıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi Karadeniz’de istikrarı sağlamakta, Türkiye’nin güvenliğine katkıda bulunmakta ve bölgenin NATO ile Rusya arasında çatışma alanı hâline gelmesini engellemektedir. Bunlara ek olarak, Türkiye’ye Boğazları ve Karadeniz’e geçişi kontrol etme imkânı sunduğu için, Türkiye’nin bölgesel güç konumunu konsolide etmektedir.

Çelikpala ve Erşen (2018: 74) NATO ve Rusya arasındaki gerginliğin artmasının, Türkiye’nin Karadeniz’de denge politikası izlemesini zorlaştıran bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yazarlar Türkiye’nin Karadeniz politikasını oluşturmada dört ana sorunla karşı karşıya olduğunu öne sürmektedirler. Birincisi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi tarafından kurulan statükonun devam ettirilmesi önemli bir konu olarak Türk politika yapıcılarının önünde durmaktadır. İkincisi Türkiye’nin, Rusya’nın bölgedeki askeri varlığına rağmen kendi çıkarlarını korumasıdır. Üçüncüsü, Rusya tarafından oluşturulan erişim engelleme-alan engelleme (A2/AD) doktrini çerçevesinde uygulanan politikanın Türkiye’ye karşı ortaya çıkarabileceği güvenlik sorunlarına çözüm üretmektir. Dördüncüsü, Karadeniz’de Rusya’yı dışlamadan NATO müttefiklerinin bölgedeki politikalarını yönetebilmek, kontrol etmek ve bunlara uyum sağlamaktır (Çelikpala ve Erşen, 2018: 74). Yukarıda ifade edilenler ışığında, bu çalışmanın amacı 24 Şubat günü patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı’nı da ele alarak Montrö Sözleşmesi çerçevesinde Türkiye’nin Karadeniz’deki politikalarını analiz etmektir. Türkiye’nin Karadeniz’de Rusya ile ilişkilerinin iyi bir yönde devam etmesi için Montrö Sözleşmesi hayati öneme sahiptir. Sözleşme’nin kurduğu jeopolitik denge Türkiye ile Rusya’nın bölgedeki iş birliği fırsatlarını artırmaktadır. Karadeniz NATO ile Rusya arasında bir rekabet alanı olarak ele alındığında

Türkiye'nin bölgedeki aktif rolü çok önemlidir. Montrö Sözleşmesi hükümleri sayesinde Türkiye Karadeniz'e girişi ve çıkışı kontrol etmektedir. Bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorusu cevaplanacaktır:

- Montrö Sözleşmesi Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'de Türk-Rus ilişkileri için nasıl bir fonksiyona sahiptir?

Bu çalışmada argüman olarak Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nden doğan haklarını kullanarak başta ABD ve müttefikleri olmak üzere, NATO ile Rusya arasında denge politikası uyguladığı ve bu sayede Karadeniz'i çatışma alanı hâline gelmekten koruduğu öne sürülmektedir. Bu politikayı mümkün kılan Montrö Sözleşmesi aracılığıyla Türkiye ile Rusya arasında ikili iyi ilişkiler kurulabilmektedir. Çalışmanın mevcut akademik literatüre katkısı bu argümanı yeni bir konu olan 24 Şubat 2022 sabahı patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı ile test edip, mevcut tartışmaların üzerine bina etmesidir. Böylece, literatürle bağlantı kurulmakta ve güncel bir konu üzerinden iddia test edilmektedir. Türkiye, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda iki ülke arasında Antalya'daki görüşmelerde arabuluculuk yapmıştır. Ayrıca, Karadeniz'de ortaya çıkan gıda krizinde tahıl koridoru açılması için aktif rol alarak görüşmeler yapmıştır ve başarılı da olmuştur. Rusya ile ABD ve NATO arasında iletişim köprüsü kurmuştur.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde güvenlik kavramı, Türkiye'nin güvenliği bağlamında Montrö Sözleşmesi, Rusya-Gürcistan Savaşı ve Türkiye'nin Karadeniz politikası, Kırım'ın ilhakı ve Rusya'nın Karadeniz'de üstünlüğünü artırması, Türkiye ile Rusya arasındaki uçak düşürme krizi ve güncel bir konu olan Rusya-Ukrayna Savaşı ve bu savaşın Türkiye'nin Karadeniz politikasını nasıl etkilediği anlatılacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin geçiş rejimini kontrol etmesinin kendisine iki alanda imkân tanıdığı ifade edilecektir. Birincisi, Türkiye Rusya ile Ukrayna arasında arabuluculuk rolünü oynamıştır. Bu durum aslında Rusya ile NATO arasında gerçekleşen bir saha savaşına arabuluculuk etmek anlamına gelmektedir. İkincisi, Türkiye gıda krizi gibi insani krizlerde Karadeniz'deki ayrıcalıklı statüsü sayesinde önemli bir rol oynayabileceğini ve sorun çözücü ülke olabileceğini göstermiştir. Arabuluculuk rolüne ek olarak, limanlardan çıkamayan gemiler için tahıl koridoru açılmasında aktif rol alarak görüşmelerin bir parçası olmuş ve başarı da kazanmıştır. Buna ek olarak, başta Türkler olmak üzere Ukrayna'dan insanların tahliye edilmesinde baş aktörlerden birisi olmuştur. Karadeniz'de Rusya ile Batı ülkeleri arasında çok önemli bir köprü görevi gördüğünü kanıtlamıştır.

1. Güvenlik Kavramı

Montrö Boğazlar Sözleşmesi sadece Türk-Rus ilişkilerini düzenleyen ve iş birliğine olanak tanıyan bir araç değildir, aynı zamanda Boğazlar ve Karadeniz bölgesinde stratejik bir noktada Türkiye'nin güvenliğini de sağlamaktadır. Montrö Sözleşmesi'nin güvenlik boyutu vardır. Bu sebeple, tanımlanması zor bir kavram olan güvenliğin akademik tanımlarını ele almak gereklidir. Güvenlik alanı günümüzde Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt dalı olarak sınıflandırılmaktadır (Açıkmeşe, 2011: 44). Önde gelen İngilizce sözlükler güvenliği kötülüklerden korunma veya bir kişi, kurum ve ülkenin başka ülkelerden gelen tehdit ve saldırılardan korunması şeklinde tanımlamaktadır (Longman, 2022; Cambridge Dictionary, 2022). Türk Dil Kurumu (2022) güvenliği bir toplumda yasal düzenin aksamaması, emniyette olma durumu ve kişilerin endişe ve korku yaşamadan hayatlarını devam ettirebilmesi olarak tanımlar. Malik (2015: 4) güvenliği, insanların değerlerini koruyabilmesi olarak tanımlamaktadır. Baylis (2001: 254) güvenliğin sağlanabilmesi için temel değerlere tehdit oluşturan bir durumun olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Wolfers (1952: 485) güvenlik kavramının objektif ve sübjektif tanımlarını yapmıştır. Objektif anlamda güvenliğin sahip olunan değerlere karşı herhangi bir tehdidin olmaması şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Sübjektif anlamda güvenliği ise bu değerlere karşı herhangi bir saldırının yapılacağı endişesinin olmaması şeklinde tanımlar (Wolfers, 1952: 485).

Bir devletin güvenliğine karşı ortaya çıkan tehditlerin doğasını başka devletlerin askeri güç ve kabiliyetleri belirler (Ağır, 2015: 105). Baldwin (1997: 13-17) güvenlik teriminin tam olarak

açıklanabilmesi için yedi kriterin net bir şekilde ifade edilmesi gerektiğini söylemektedir: Kimin ve hangi değerlerin güvenliği sağlanmalı, ne kadar güvenlik sağlanmalı, hangi tehditler tanımlanmalı, güvenlik sağlanırken ne tür araç ve yöntemler kullanılmalı, güvenliğin maliyeti ne olmalı ve hangi zaman diliminde tehditlere karşı güvenlik sağlanmalıdır? Bu sorular güvenlik tanımlanırken ele alınması gereken konuları içermektedir. Kopenhag Okulu güvenliği daha farklı şekilde tanımlayarak akademik literatüre önemli bir yenilik getirmiştir. Yapılan tanıma göre, güvenlik belli bir zaman diliminde ortaya çıkan varoluşsal tehditler karşısında varlığını sürdürmek ve hayatta kalmak olarak tanımlanabilir (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998: 27). Referans nesnesi, tehdit altında olan aktör veya nesneyi belirtirken, varoluşsal tehdit acil durum önlemleri gerektiren tehlikeye işaret eder. Tehditler ekonomik, askeri, toplumsal, siyasi ve çevresel olmak üzere birbirinden farklı 5 grup altında kategorik olarak sınıflandırılabilir (Nyman, 2013: 55-57; Baysal ve Lüleci, 2015: 72).

Karadeniz bölgesindeki NATO ve Rusya mücadelesi Türkiye’nin dış politikasını ve güvenliğini etkilemektedir. Bu nedenle, güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler bağlamında ele alınmakta ve Türkiye’ye karşı oluşabilecek tehditlere nasıl karşılık verildiği, Karadeniz’de nasıl bir politika uygulandığı, kriz zamanlarında Türk Boğazlarındaki geçiş rejiminin nasıl yönetildiği analiz edilmektedir. Güvenlik bu anlamıyla düşünüldüğünde, bir devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı ortaya çıkan ve farklı kaynaklardan gelebilen tehditler karşısında hayatta kalmak şeklinde tanımlanabilir. Türkiye’nin Karadeniz’de ne gibi tehditlerle karşı karşıya olduğu ve buna yönelik olarak nasıl bir dış politika uyguladığı da analiz edilen konular arasındadır. Karadeniz’deki NATO-Rusya rekabetine karşı Montrö Sözleşmesi’nin güvenlik sağlayıcı kural sistemi getirdiği ifade edilmektedir.

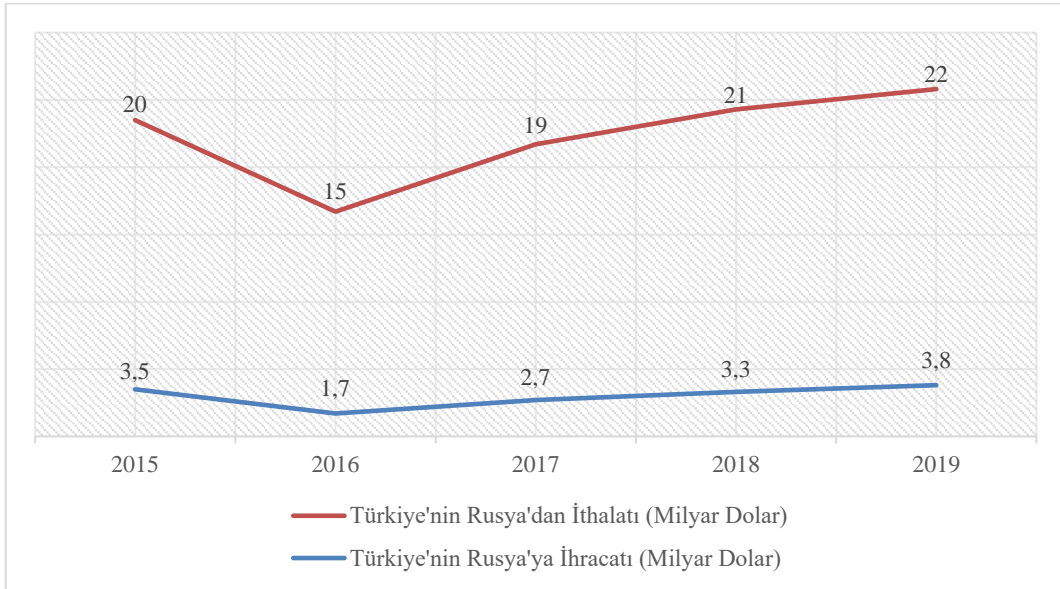
2. Türk-Rus İlişkilerinde Karadeniz’in Önemi

Karadeniz Türkiye ve Rusya ilişkilerinde çok stratejik bir konumda bulunmaktadır, çünkü her iki devlet için de güvenlik, ticaret ve enerji açısından büyük bir öneme sahiptir (Demiryol, 2018: 1438). Rusya NATO’nun Karadeniz’de etkisini artırmasını ulusal güvenlik tehdidi olarak görmektedir. Buna rağmen Karadeniz’e kıyıdaş olan Türkiye 1952 yılından beri, Bulgaristan ve Romanya ise 2004’ten itibaren NATO üyesidir (Özlem, 2008: 344; Polat, 2017: 52). Türkiye’nin bölgede Rusya ile iyi ikili ilişkileri vardır. Montrö Sözleşmesi bağlamında iki ülkenin ilişkileri bölgenin huzuru ve barışı için çok önemlidir. Karadeniz’e geçişi de Türkiye Montrö Sözleşmesi ile kontrol ettiği ve yönettiği için çok stratejik bir konumdadır. Türkiye Rusya’nın çıkarlarını gözetmekte ve NATO müttefikleriyle de iyi ilişkilerini sürdürmek için iki taraf arasında denge politikası uygulamaktadır. Montrö Sözleşmesi’nden doğan uluslararası hukuk hakları Türkiye’nin bu denge politikasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, Karadeniz’den ötürü patlak verecek bir sorun Türkiye’nin Rusya ile çok üst düzeyde olan ekonomik ve enerji ilişkilerini de etkileyecektir. Bu sebeple Karadeniz’in huzur ve barışı ve bunu sağlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesi Türk dış politikası için önemlidir. Türkiye dış ticarete Rusya’ya bağımlı bir ülkedir. Aşağıda şekil 1’de görüldüğü üzere, 2019 yılında Türkiye Rusya’dan 22 milyar dolarlık ithalat yaparken, bu ülkeye sadece 3,8 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. 2015-2019 yılları arasına bakıldığında Türkiye’nin ithalatının ihracatından çok daha fazla olduğu görülebilir. Türkiye’nin Rusya’dan büyük oranda ithalat yapması bir bağımlılık ilişkisinin varlığına işaret eder. Karadeniz’de iki devlet arasında çıkacak sorun veya sorunlar bu ticareti etkileyeceği için Türkiye’nin ekonomik ve ticari ilişkilerinin bozulacağı öne sürülebilir. Örneğin, Türkiye 24 Kasım 2015 tarihinde Su-24 model bir Rus savaş uçağını sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle düşürdükten sonra, iki ülke ilişkileri bozulmuş ve Rusya Türkiye’ye yönelik olarak birtakım yaptırımlar uygulamaya karar vermiştir. Yaptırımlar arasında bazı gıda ürünlerinin ihracatının yasaklanması veya kısıtlanması, Türkiye’ye yönelik turizmin durdurulması, bazı uçak seferlerinin ve vizesiz seyahat uygulamasının kaldırılması vardı (BBC, 2015).

Görüldüğü üzere, Türkiye ile Rusya arasında çıkabilecek herhangi bir sorun direkt olarak ikili ticari ilişkileri etkilemektedir. Karadeniz ticari açıdan çok önemli bir bölgedir. Büyük limanlar bulunmakta ve gemi ticareti açısından önem taşımaktadır. Türkiye’nin Karadeniz’deki denge politikasını

sürdürmesi Rusya ile olan ticari ilişkilerini koruması açısından hayati öneme sahiptir, çünkü Rusya için Karadeniz jeostratejik açıdan çok kilit bir bölgedir. Rusya 2008 yılında Gürcistan'a müdahale etmiş, 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmiş ve burayı silahlandırmıştır (Ünalmiş ve Oğuz, 2019: 2-4). 24 Şubat 2022 günü Ukrayna'yı işgal etmiştir. Karadeniz'deki jeopolitik dengeyi kendi lehine çevirmiştir. Karadeniz'de NATO'nun yayılmasına karşı sert ve askeri önlemler almıştır. Bu durum Karadeniz'in Rusya için önemini göstermektedir. Bölgeye geçişi düzenleyen Türkiye'nin denge politikasını hassasiyetle sürdürmesi gereklidir.

Aşağıdaki şekil 1'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin Karadeniz'deki ilişkileri sadece jeopolitik açıdan değil, aynı zamanda Türk-Rus ekonomik ilişkileri için de hayati öneme sahiptir. Türkiye ile Rusya ilişkilerinde Rusya ihracat avantajına sahiptir. Bu durum Rusya'nın ticari olarak lehinedir. Türkiye ise ekonomik ilişkilerini korurken jeopolitik dengeyi sürdürmeyi amaçlamaktadır. Özellikle, enerji konusunda Rusya Türkiye için hayati öneme sahiptir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin zedelendiği son yıllarda Rusya ile kurmuş olduğu yakın ilişki ekonomik açıdan hayati öneme sahiptir. Karadeniz iki ülkenin hem ekonomi hem de enerji ilişkilerinin merkezinde yer almaktadır (İsmayıl ve Aliyev, 2016). Aşağıdaki şekilde, Türkiye'nin Rusya ile ihracatı ve ithalatı görülebilir.

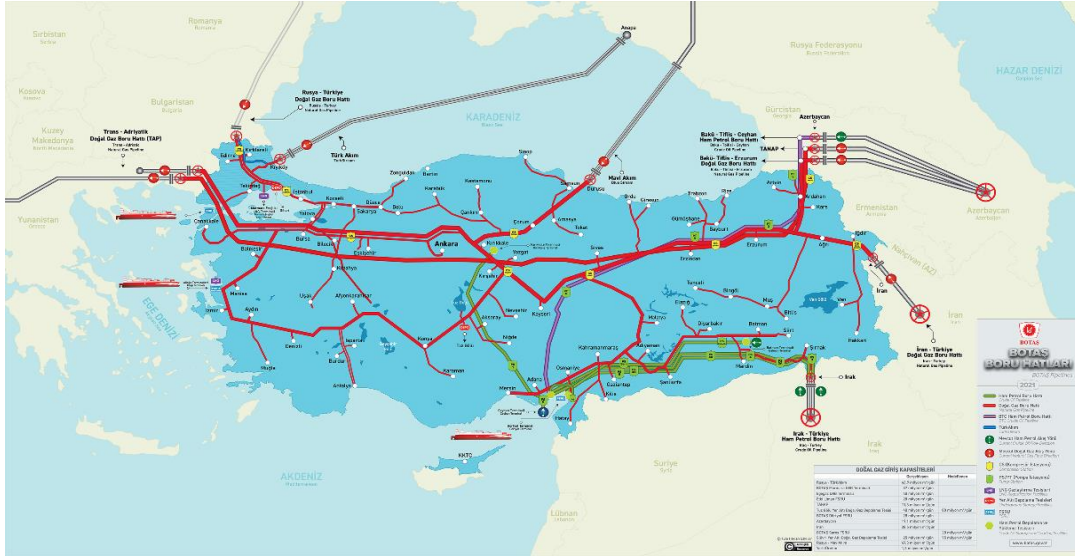

Şekil 1: Türkiye'nin Rusya ile İhracatı ve İthalatı

Kaynak: TÜİK, "İstatistik Veri Portalı", <https://data.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022).

Aşağıda Grafik 1'de görüldüğü gibi Karadeniz, Türkiye ile Rusya arasında çok stratejik bir konumdadır. Bölge çok önemli enerji boru hatlarına sahiptir. Türkiye ile Rusya arasında çok önemli iki ana enerji hattı günümüzde faaliyettedir. Rusya'da bir kıyı kenti olan Anapa'dan başlayan ve Türkiye'de Kıyıköy'e ulaşan Türk Akımı, iki ülke arasında çok önemli bir doğal gaz boru hattı projesidir. Rusya'nın doğal gazını Türkiye'ye ulaştırmayı ve Türkiye üzerinden de Avrupa'ya taşımayı amaçlamaktadır. Diğer boru hattı ise Mavi Akım'dır. Mavi Akım ile Türk Akımı Türkiye ile Rusya arasında direkt olarak gaz akışı sağlayan boru hatlarıdır. Türkiye tıpkı ikili ticarete olduğu gibi enerji ithalatında da Rusya'ya bağımlıdır. Bu bağımlılık Rusya'yı Türkiye için çok önemli bir partner hâline getirmekte ve Türkiye'nin bilhassa Karadeniz politikasında Rusya'nın güvenlik kaygılarını önemsemesine yol açmaktadır. Türkiye'nin yıllık doğal gaz tüketimi yaklaşık olarak 60 milyar metreküptür. Bu doğal gazın yüzde 99,6'sını ithal etmektedir. Dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi olan Rusya Federasyonu Avrupa ile Türkiye'nin doğal gaz arzının çok büyük bir kısmını karşılamaktadır. 2021 yılında Türkiye'nin toplam doğal gaz tüketiminin yüzde 45'i Rusya'dan karşılanmıştır. Doğal gaz, sanayi üretimi için çok önemli olduğundan ötürü, Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı doğal gaz alımı çok büyük öneme sahiptir. Petrol ve

doğal gazda büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye enerji fiyatlarındaki artışlardan çok büyük oranda etkilenmekte ve ekonomik sorunlar yaşayabilmektedir (Öztürk, 2022).

Grafik 1: Türkiye ve Karadeniz Enerji Hatları Haritası

Kaynak: BOTAS, “Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları Haritası”, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022).

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkilerin önemli bir bölümünü enerji oluşturmaktadır. Türkiye önemli bir enerji ithalatçısıdır (Zengin, 2015: 68). Bu durum özellikle, kriz dönemlerinde ve Türk lirasının değer kaybettiği zamanlarda ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, Türkiye’nin dışa bağımlı olmasına sebep olmaktadır. Dışa bağımlılık dış politika kararlarının alınmasını olumsuz etkilemektedir. Türkiye’nin enerji tedarikçilerinin en önemlisi Rusya Federasyonu’dur, çünkü Türkiye bu ülke ile Karadeniz’de jeopolitik bir denge yürütmektedir. NATO üyesi olan bir ülke olarak Türkiye, bölgede Rusya ve NATO arasında bir denge yürütmek zorundadır.

3. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Jeopolitik Dengeyi Sağlayan Antlaşma: Montrö Sözleşmesi

Bu bölümde Türkiye’nin 1936 tarihli notası ve buna yönelik uluslararası kamuoyunun yaklaşımı anlatılacaktır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin Türkiye’ye tanıdığı haklar ifade edilecektir.

3.1. Türkiye’nin 1936 Tarihli Notası ve Uluslararası Kamuoyu

Türkiye 10 Nisan 1936 tarihinde İkinci Dünya Savaşı’ndan önce, Lozan Boğazlar Sözleşmesi’ne taraf olan devletlere bir nota göndererek Boğazlardan geçiş için yeni bir rejimin belirlenmesi gerektiğini ve bunun için bir konferans düzenlenmesini talep etmiştir. Türkiye yeni rejimin saptanması için ortaya koyduğu talebini uluslararası hukuktaki *rebus sic stantibus* ilkesine dayandırmıştır. Bu kavram Latince dilinde “şartların değişmesi hâlinde” anlamına gelen bir uluslararası hukuk prensibidir. Bu ilkeye başvurabilmek için uluslararası politikadaki şartlarda büyük ve önemli değişiklikler olması gereklidir. Ortaya çıkan değişikliğin taraf devletlerin sorumluluk ve yükümlülüklerini derinden etkilemesi gereklidir. Türkiye’nin gönderdiği notada bazı önemli konulardan bahsedilmektedir. Değişen şartlara vurgu yapılmaktadır (Bolat ve Güneş, 2022).

Birincisi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi imzalandığından beri, Karadeniz ve Akdeniz’de şartlar değişmiştir. Denizlerde güçlü gemiler varken, havada da uçak teknolojisi ve yoğunluğu artmıştır. İkincisi, dünyadaki kolektif güvenlik sistemi zayıflamıştır. Türk Boğazlarının güvenliği sağlanmalıdır. Üçüncüsü, Lozan Boğazlar Sözleşmesi sadece savaş ve barış şartlarına dair koşulları barındırmaktadır. Ancak Türkiye’nin güvenliği için bu iki koşul yetersizdir. Yapılacak düzenlemenin pek yakın savaş tehlikesi durumunu da içermesi gerektiği ifade edilmiştir. Dördüncüsü, Boğazlara dair hüküm ve kurallar

işleyemez hâle gelmiştir. Türkiye'nin notası taraf devletlerden olumlu bir karşılık almıştır. Bunun belli başlı sebepleri vardır. Sovyetler Birliği Boğazlardaki rejimden memnun değildi. Mevcut rejimin değişmesini ve kendi lehine bir yeni geçiş rejimi yapılmasını istiyordu. Bu sebeple, Türkiye'nin talebine olumlu yaklaşmıştır. Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Paktı sebebiyle Türkiye'ye karşı muhalif bir yaklaşım göstermemişlerdir. Bulgaristan ise Türkiye'nin talep ettiği geçiş rejiminin değişmesi hâlinde, bunun bir örnek oluşturacağını ve kendisiyle ilgili 1919 Neuilly Antlaşması'nın silahtan arındırmayla ilgili koşullarını değiştirme potansiyeline erişebileceğini düşünmekteydi. İngiltere Akdeniz'de İtalya'yı bir tehdit olarak görüyordu ve Türkiye'nin müttefik olabileceğini düşündüğü için Türkiye'nin talebine olumlu yaklaşmıştır. Fransa SSCB ile yakın ilişkilerini soğutmak istemediğinden ötürü, SSCB'nin olumlu yaklaşığı bir öneriye engel olmak istememiştir. Türkiye'nin talebine İtalya itiraz etmiştir. İtalya Habeşistan'a saldırdığında Milletler Cemiyeti tarafından kendisine uygulanan zorlama önlemlerine Türkiye'nin de katılması bu karşı çıkmanın sebebi olarak gösterilebilir. İtalya Türkiye'ye karşı misilleme yapmak istemiş olabilir (Özersay, 2016: 371-372).

3.2. Montrö Sözleşmesi

Montrö Konferansı'nın bitimiyle birlikte 20 Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme 9 Kasım 1936 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme bugün hâlen yürürlükte ve önemli maddeler getirmiştir. Sözleşmeye göre, Türk Boğazlarından geçiş serbestlik ilkesine bağlıdır. Burada kastedilen Türk Boğazları üç deniz alanından oluşmaktadır: Çanakkale Boğazı, Marmara denizi ve Karadeniz Boğazı. Sözleşme bu üç alanı kapsamaktadır. Sözleşmede ticaret gemilerinin, hava araçlarının ve savaş gemilerinin Boğazlardan nasıl ve ne şartlar altında geçeceği düzenlenmiştir. Bu geçişler belli zamanlara ayrılmışlardır. Zamanlar üç dönemi kapsar: Barış zamanı, savaş zamanı ve pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında bulunan zaman. Birincisi, ticaret gemileridir. Sözleşmeye göre, ticaret gemileri savaş gemileri dışındaki tüm gemilerdir. Barış zamanında ticaret gemileri Türk Boğazlarından özgür bir şekilde geçebilir. Savaş zamanındaysa Türkiye savaşan taraflar arasında yer almıyorsa, ticaret gemileri barış zamanındaki koşullardan yararlanarak serbest geçiş hakkına sahiptirler. Türkiye savaşan devletse, Türkiye'nin düşmanı olmayan bir ülkeye bağlı olan ticaret gemileri düşmana yardım etmemek koşuluyla Boğazlardan serbest bir şekilde geçebilirler. Eğer Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehdidi altında görüyorsa, ticaret gemileri barış zamanı hükümlerine uygun olarak geçebilirler. Ancak, gemiler Boğazlara gündüz girmelidirler ve Türkiye tarafından gösterilen yoldan geçiş yapmak zorundadırlar. Savaş gemileri Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde 6 sınıfa ayrılmıştır (Özersay, 2016: 374-376).

Tablo 1: Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne Göre Savaş Gemileri

Hafif Su Üstü Gemileri	Bu gemilerin sınıfı uçak gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler dışında kalan, ağırlığı 100 ile 10.000 ton arasında olan ve 203 mm çapından daha büyük topa sahip olmayan su üstü savaş gemilerinden oluşmaktadır.
Küçük Savaş Gemileri	Bu gemilerin sınıfı, yardımcı gemiler sınıfı dışında kalan ve ağırlığı 100 ile 2.000 ton arası olan ve 155 mm çapından daha ufak toplara sahip olan, torpil atma kapasitesi olmayan ve son hız olarak 20 mili geçemeyen su üstü savaş gemilerinden oluşmaktadır.
Yardımcı Gemiler	Bu gemiler donanma bünyesinde faaliyet gösteren ve 100 tondan ağır olan gemilerdir. Bu gemilerin 155 mm çapından büyük topu yoktur. 8'den fazla topu yoktur. Ayrıca, torpil atmak amacıyla üretilmemişlerdir ve 28 milden fazla hıza erişemeyen gemilerdir. Bu gemiler uçakların inmesi veya kalkması için üretilmemiş su üstü gemileridir.
Hattı Harp Gemileri	Bu gemiler 2 sınıfa ayrılır. Birincisi, uçak gemileri, yardımcı gemiler ve az sonra ikinci sınıf içinde açıklanacak olan hattı harp gemileri dışında kalan, 10.000 tondan daha ağır olan veya 203 mm çapından daha büyük toplara sahip

Montrö Sözleşmesi Bağlamında Karadeniz’de Türkiye-Rusya İlişkileri

	olan su üstü savaş gemileridir. İkincisi, uçak gemileri dışında kalan, en fazla 8.000 ton ağırlığında olan ve 203 mm çapından daha büyük topları bulunan su üstü savaş gemileridir.
Denizaltılar	Denizin altında faaliyet gösteren bütün gemilerdir.
Uçak Gemileri	Uçak taşıyan ve deniz üzerinde iniş ve havalanma yapmalarını sağlayan gemilerdir.

Kaynak: Özersay, K. (2016). “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, (370-384) içinde, Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980), 21.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.377.

Yukarıda belirlenen savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi Montrö Sözleşmesi’yle düzenlenmiştir. Barış zamanında hafif su üstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler, ait oldukları devletin Karadeniz’e kıyısı olsun veya olmasın, Boğazlardan geçiş özgürlüğünü sahiptirler. Ancak, bu gemiler Boğazlara gündüz girmek zorundadırlar ve ön bildirim yapmakla yükümlüdürler. Karadeniz’e kıyısı olmayan devletler Boğazlardan uçak gemisi, denizaltı ve hattı harp gemisi geçiremezler. Karadeniz’e kıyısı olan devletler de Boğazlardan uçak gemisi geçiremezler. Karadeniz’e kıyısı olmayan devletler hafif su üstü gemilerini, küçük savaş gemilerini ve yardımcı gemilerini yukarıdaki koşullara uymak kaydıyla serbestçe geçirme hakkına sahiptirler. Barış zamanında Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin toplam ağırlığı 30.000 tonu aşamaz. Karadeniz’de her ne amaçla bulunurlarsa bulunsunlar, kıyıdaş olmayan ülkelerin savaş gemileri bu denizde yirmi bir günden daha fazla kalamazlar. Karadeniz’e kıyıdaş devletlere bazı ek haklar tanınmaktadır. Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler 15.000 ton ağırlıktan daha büyük hattı harp gemilerini Boğazlardan birer birer olacak şekilde ve üstlerinde kullanabilecekleri kapasiteleri açısından iki torpidoyu aşmamak şartıyla geçirebilirler. En çok iki torpidoyu beraberlerinde taşıyarak geçirebilirler. Ayrıca, Karadeniz’e kıyısı olan devletler dünyanın başka bir bölgesinde yaptırdıkları veya satın aldıkları denizaltılarını üslerine katılmak için Boğazlardan geçirebilirler. Savaş zamanında bu gemilere daha farklı kurallar uygulanmaktadır. Savaş döneminde Türkiye eğer tarafsız ise, tarafsız devletlerin savaş gemileri barış dönemindeki koşullara bağlı olarak Boğazlardan geçebilirler. Savaşın tarafı olan ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaktır. Ancak, bu ilkenin üç durumda istisnası mevcuttur. Birincisi, bir devlet Karadeniz’e kıyıdaş olsa da olmasa da, bu devlet savaşın bir tarafıysa ve bu devletin savaş gemileri bağlama limanlarından ayrılmışlarsa bu limanlara geri dönmek amacıyla Türk Boğazlarından geçebilirler. İkincisi, Milletler Cemiyeti tarafından karar olarak alınan zorlayıcı önlemlerin sahada uygulanmasını sağlamak amacıyla katılım sağlayan devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçebilirler. Üçüncüsü, Milletler Cemiyeti misakı kapsamında yapılmış olan ve Türkiye Cumhuriyeti’ni bağlayan bir karşılıklı yardım antlaşması kapsamında saldırıya uğrayan bir devlete yardım götürmek hedefiyle antlaşmanın tarafı olan devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçebilirler (Özersay, 2016: 376-380).

Eğer, Türkiye savaşan taraflardan biriye, Boğazlarda istediği gibi davranma hakkına sahiptir. Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında hissediyorsa, kendisinin savaşın tarafı olduğu zamanki gibi davranma hakkına sahiptir. Böyle bir tehdidin varlığı hakkındaki belirlemeyi Türk hükümeti yapacaktır. Türkiye bu hakkını kullanmaya karar verirse, durumu Montrö Sözleşmesi’nin taraf devletlerine ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği’ne bildirmek zorundadır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi uçakların geçişini de düzenlemiştir. Sözleşmeye göre, Boğazlar üzerinden askeri uçakların geçiyle ilgili izin verip vermeme hakkı Türk hükümetine aittir. Sivil uçaklar içinse Türkiye uçuşa yasak olan bölgeler haricinde yönlendirme yaparak, kullanılacak güzergâhı gösterecektir (Özersay, 2016: 380-381). Montrö Sözleşmesi getirdiği şartlar açısından Karadeniz’in NATO’nun etkisi altına girmesini engellemektedir. Aynı zamanda, Türkiye’nin Karadeniz’de Rusya ile iş birliği imkânlarını geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bölgede Rus çıkarlarını da koruyan bir antlaşmadır.

4. Montrö Sözleşmesi Bağlamında Karadeniz’de Türkiye-Rusya İlişkileri

Bu bölümde Türkiye’nin Karadeniz’deki krizlerde Montrö Sözleşmesi’nden doğan haklarını kullandığı ve Rusya ile NATO arasında denge politikası uyguladığı ifade edilecektir. Bu durum Türkiye’nin Rusya ile olan ilişkilerini olumlu etkilemektedir.

4.1. Rusya-Gürcistan Savaşı ve Türkiye’nin Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş boyunca Montrö Sözleşmesi’nin kurduğu denge Karadeniz’i NATO ve Varşova Paktı arasındaki jeopolitik rekabetten uzak tutmakta önemli bir rol oynamıştır. Montrö Sözleşmesi aslında Türkiye’ye ve Rusya’ya Karadeniz’de ayrıcalıklı bir statü vermektedir. Bu nedenle, her iki devlet Montrö Sözleşmesi’nin Soğuk Savaş sonrasında değiştirilmesinden kaçınmıştır. Örneğin, 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı çıktıktan sonra, ABD’nin Gürcistan’a insani yardım yapmak amacıyla askeri gemilerini Türk Boğazları üzerinden Karadeniz’e geçirmek için Türkiye Cumhuriyeti’ne yaptığı talep üzerine, Türkiye Montrö Sözleşmesi’nin maddelerini uygulamıştır. Bu politika Türkiye’nin NATO üyesi olmasına ve NATO üyeleriyle müttefiklik ilişkisi içinde bulunmasına rağmen, Karadeniz’deki sorunları kıyıdaş ülkelerle birlikte ve uluslararası hukuka uygun olarak çözmek istediğini göstermektedir (Çelikpala ve Erşen, 2018: 76).

Güney Osetya konusundaki uyuşmazlığın akabinde Rusya ile Gürcistan arasında Ağustos 2008’de patlak veren savaş Amerika Birleşik Devletleri’nin de Gürcistan’a yardım etmek istemesi üzerine Karadeniz’de gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Savaş Karadeniz’i ilgilendirdiği için bir anda Türk dış politikasının ana gündem maddesi hâline gelmiştir. ABD savaş gemileri Boğazlardan geçerek Karadeniz’e gideceği için Türkiye ABD ile Rusya arasında diplomatik açıdan zor bir karar aşamasında kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Mercy ve Comfort isimlerindeki iki hastane gemisini Gürcistan’a yardım için Karadeniz’e göndermek istemiştir. Bu gemilerin Türk Boğazlarından geçmesi sorun oluşturacaktı. Bu gemilerin ağırlıkları geçiş yapmak için uygun değildi. Gemilerin bir tanesi tek başına 70.000 ton civarındaydı. Türkiye Montrö Sözleşmesi’ni uygulamış ve ABD’nin gemilerine geçiş izni vermemiştir. ABD bu kez yardım araç ve malzemelerini daha hafif ve küçük savaş gemilerini kullanarak göndermek istedi. 20 Ağustos günü ABD’ye ait yaklaşık olarak 9 bin ton olan bir destroyer ve 3 bin ton olan bir sahil güvenlik botununun Boğazları kullanarak Karadeniz’e geçeceği ifade edilmiştir. Montrö Sözleşmesi’ndeki insani amaçlı geçiş sınıfında talepler değildi bunlar, çünkü tonajlar 8 bin tonu aşırıyordu. 8 bin ton insani amaçlı geçişler için sözleşmenin belirlediği üst sınırdır¹. 20 Ağustos’un akabinde de ABD bu tür savaş gemilerini Boğazlardan geçirmiştir. Bu geçişler normal savaş gemisi geçişiydi ve ön bildirimle yapılmaktaydılar. Rus yetkililer de Türkiye’nin Montrö Sözleşmesi’ni titizlikle uygulamasından ötürü memnun olduğunu açıklamışlardır. ABD Karadeniz’de başka meselelerle de karşılaşmıştır. Karadeniz’de en fazla yirmi bir gün kalma kuralı yüzünden ABD, gemilerini dönüşümlü olarak Karadeniz’e sokmuştur. Eylül ayının ortasına gelindiği zaman ABD yardımlarını tamamlamış ve bu amaçla yaptığı geçişlerini bitirmiştir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. ABD Gürcistan’a uçaklar başta olmak üzere başka yollarla da insani yardım gönderebilecekken, Karadeniz’e savaş gemilerini sokmak istemesi Rusya’ya gözdağı vermek istediğini göstermektedir. Ayrıca, bu yardım ticaret gemilerinin kullanılmasıyla da gönderilebilirdi. Bu yöntemlerin uygulanmamasının sebebi Rusya’yı Karadeniz’de sıkıştırmak olabilir. Ayrıca, Türkiye’nin Montrö Sözleşmesi’ni uygulayıp uygulamayacağını test etmek istemiş olabilir. Montrö Sözleşmesi’nin Türkiye’ye tanıdığı haklar ve Türk diplomasisinin titizlikle sözleşmeden doğan uluslararası hukuka bağlı kalması ciddi bir tehditle karşılaşmadan krizi yönetmesini sağlamıştır. Türkiye’nin herhangi bir tehditle karşılaşmamasında Montrö Sözleşmesi önemli bir rol oynamıştır (Özersay, 2017: 821-823).

¹ Karadeniz’e kıyısı bulunmayan ülke veya ülkeler eğer insancıl amaçlara dayanarak bu denize gemi göndereceklerse ön bildirim yapmalarına gerek yoktur. Ancak, bu gerekçeyle ülkelerin göndereceği savaş gemilerinin toplam tonajı 8 bin tonu asla geçemez. Bu gemiler Türkiye’den izin alarak Karadeniz’e giriş yapabilirler. Detaylı bilgi için bkz. Kudret Özersay, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, (370-384) içinde, Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I 1919-1980), 21.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.379.

4.2. Kırım’ın İlhakı ve Rusya’nın Karadeniz’de Üstünlüğünü Artırması

Kırım’ın ilhakı Rusya’nın Karadeniz’deki statükoyu kendi lehine bozmasını sağlamıştır. Rusya’nın hâkimiyet alanı artmıştır. Bu olay detaylarıyla incelendiğinde, Rus etkisi açıkça görülebilir. Kasım 2013 tarihinde Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç Rusya’nın da etkisiyle Ukrayna’nın Avrupa Birliği ile ortaklık antlaşması imzalamayacağını açıklamıştır. Bu açıklama toplumdaki tepki görmüştür. Bu karara karşı başkent Kiev’in merkezinde başlayan gösteriler büyük sosyal ve politik bir patlamaya dönüşmüştür. Göstericiler Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler kurulmasını istemekte ve Rusya’dan uzaklaşılmasını desteklemektedir. Göstericilere karşı polis şiddet uygulayınca protestoların yoğunluğu artmıştır. Protestolarda polis ile göstericiler arasında kanlı çarpışmalar olmuştur ve insanlar ölmüştür. Muhalefetin artan baskısı üzerine Başkan Viktor Yanukoviç ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra yeni hükümet kurulmuştur ve AB ile yakınlaşma politikası izleneceği açıklanmıştır. Bu değişimden sonra Ukrayna dış politikada yönünü tam olarak Avrupa Birliği’ne doğru çevirmiştir. Rusya yeni kurulan hükümeti AB ve ABD’nin kuklası olarak tanımlamıştır. Ukrayna’daki Rusya ve ABD rekabeti kuvvetli bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Ukrayna Rusya ile Batı ülkeleri arasında jeopolitik bir mücadele alanına dönüşmüştür. Rus hükümeti Ukrayna’da Rusça konuşanlara ve Ruslara karşı neo-nazilerin ve başka aşırı sağ grupların etnik ayrımcılık yaparak suçlar işlediğini söylemeye başlamıştır. Ukrayna ve Batı hükümetleri ise bu iddiaları Rus propagandası olarak değerlendirmiştir. Ukraynalı bazı aşırı sağ grupların hükümet tarafından çeşitli görevlere getirilmesi ve yaptıkları eylemler Rusya’nın iddialarını doğrular nitelikte haberler çıkmasına sebep olmuştur (Biersack ve O’Lear, 2014: 248-249).

Putin hükümeti Ukrayna’daki yönetim değişikliğini bir tehdit olarak tanımlamış ve 27 Şubat gününden itibaren yeşil üniforma giyen askerler Kırım’da kontrolü ele almaya başlamıştır. Silahlı olan bu kişiler Kırım’ın ilhakında kamu binalarının kontrol altına alınması gibi önemli bir rol oynamışlardır. Ukrayna’nın tamamında güvenliği sağlamayı amaçlayan bu askerler Kırımlılar tarafından “küçük yeşil adamlar” olarak adlandırılmışlardır. Bu kişilerin üzerinde Rus amblemi yoktu, ancak Rus askeri gibi giyinmişlerdi. Bu kişilerin bölgede Rus hâkimiyetini güçlendirmek ve Ukrayna’nın müdahalesini engellemek için Kırım’a gönderildiği dedikoduları arasında Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılması için referandum kararı alınmıştır. Bu silahlı kişilerin ayrılıkçı Kırım hükümeti tarafından desteklediği ifade edilmektedir. Referandum da iki soru sorulmuştur. Birincisi, Rusya ile birleşmektir. İkincisi, 1992 Anayasası’nın yeniden restore edilip özerklik için uygulamaya konmasıdır. 16 Mart 2014 günü yapılan referandumda katılımcıların yüzde 96,77’si Rusya ile birleşme yönünde oy kullanmıştır. ABD ve AB Rusya’ya Kırım’daki politikası yüzünden yaptırım uygulamıştır. Birleşmiş Milletler Kırım’ı Rusya’nın bir parçası olarak tanımamaktadır. Rusya’nın Kırım’daki dış politikası Vladimir Putin’in dış politikayı sıfır toplamlı bir oyun olarak gördüğünü ve etnik temelli politikalar uyguladığını göstermektedir (Biersack ve O’Lear, 2014: 249-252).

Montrö Sözleşmesi tarafından kurulan geçiş rejiminin önemi 2014 yılında Ukrayna’da patlak veren Kırım kriziyle bir kez daha anlaşılmıştır. Rus yetkililer Karadeniz’de Amerikan savaş gemilerinin varlığı hakkındaki endişelerini dile getirdiği zaman, Türkiye Rusya’ya Amerikan gemilerinin Montrö kurallarına uygun bir şekilde Karadeniz’de olduğunu ifade ederek güvence vermiştir. Montrö Sözleşmesi’nin uygulandığı ifade edilmiştir. Bu yaklaşım Ankara’nın Batı ile Rusya arasında titizlikle denge politikası uyguladığını göstermektedir. Örneğin, Türkiye Rusya tarafından Kırım’ın ilhak edilmesine sebep olan referandumun sonuçlarını reddetmesine ve Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü desteklemesine rağmen, diğer NATO üyelerinin aksine Türkiye Rusya’ya karşı sert bir dil kullanmaktan kaçınmıştır. Daha önemlisi, Türkiye Batı ülkeleri tarafından Rusya’ya uygulanan yaptırımlara katılmamış ve Rusya ile ekonomik iş birliğini sürdürmüştür. Aralık 2014’te Başkan Vladimir Putin’in Türkiye’yi ziyareti sırasında ilan edilen doğal gaz boru hattı projesi, Türkiye ile Rusya arasındaki özel ekonomik ilişkinin derecesini ve enerji güvenliği alanındaki iş birliğini göstermektedir (Çelikpala ve Erşen, 2018: 76).

Kuşkusuz Kırım'ın ilhak edilmesinden sonra Karadeniz'de tepki veren devletlerin başında Türkiye'nin gelmesi normaldir. 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı'nın patlak vermesi ve Güney Osetya ile Abhazya'nın Rusya tarafından desteklenmesi, daha sonra 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi dış politikada Karadeniz'de özellikle Rusya'nın stratejik dengeyi kendi lehine bozmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye statükoyu korumaya çalışan bir devlet olarak Kırım'ın ilhakını reddetmiştir. Ancak, Batı dünyası ile Rusya arasında bir denge politikası izlemektedir. Kırım'ın ilhakını tanımamasına rağmen, ABD ve Avrupa ülkelerinin Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımlara katılmamıştır. Rusya'ya karşı Avrupa ülkeleri gibi sert bir söylem geliştirmemiştir (Gardner, 2016: 498).

4.3. Türkiye ile Rusya Arasında Uçak Düşürme Krizi

Kırım'ın Mart 2014'teki ilhakı Karadeniz'deki stratejik dengeyi Rusya'nın lehine bozmuştur. Moskova ilhak ile birlikte direkt olarak Sivastopol deniz üssünü kontrol etmektedir. Bu durum Türkiye'nin Karadeniz'deki statükoyu sürdürme çabalarını olumsuz etkilemiştir. Özellikle Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye'de hava saldırıları başlatmasının ardından, Karadeniz'de Türk-Rus modus vivendisinin sürdürülmesi daha zor hâle gelmiştir. Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahale yapması Türkiye'de endişelere neden olmuştur. Esad rejiminin varlığı başta olmak üzere Suriye konusundaki anlaşmazlıkların çözülmemesi Rusya ile Türkiye arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur (Çelikpala ve Erşen, 2018: 77). Bu ortamda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri, iş birliği ve diyalogu olumsuz etkileyen en önemli olaylardan biri uçak düşürme krizidir. Türkiye 24 Kasım 2015 tarihinde Su-24 model bir Rus savaş uçağını Suriye-Türkiye sınırı yakınlarında sınır ihlâli yaptığı gerekçesiyle düşürmüştür (Kutlay ve Öniş, 2021: 3057). Türk yetkililer düşürülen uçağın 5 dakika içerisinde 10 kez uyarıldığını söylemişler, eylemin haklılığını göstermeye çalışmışlardır. Başkan Vladimir Putin düşürülen uçağın Türk hava sahasını ihlâl etmediğini, Suriye hava sahası üzerinde uçuş yaptığını söyleyerek Türkiye'nin iddiasını reddetmiştir (Erşen, 2016: 158). Başkan Putin bu olayı sırttan bıçaklanma olarak tanımlamıştır (BBC, 2022c). Uçak düşürme krizinden sonra Haziran 2016 tarihine kadar Türkiye ile Rusya arasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler neredeyse tamamen dondurulmuştur. Bu 7 aylık zaman diliminde Türkiye kendisini jeopolitik açıdan oldukça karmaşık bir durumda bulmuş ve Karadeniz politikasını revize etme ihtiyacı duymuştur. Örneğin, Rusya ve Ermenistan birleşik bir hava savunma sistemi için güvenlik antlaşması imzalamışlardır. Ermenistan'ın iki Rus askeri üssüne ve yaklaşık olarak 5 bin Rus askerine ev sahipliği yaptığı ve Rusya'nın hâkimiyetinde olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün üyesi olduğu düşünüldüğünde Türkiye ile olan ilişkilerinde Rusya faktörünün önemini küçümsememesi gerektiği ortadadır. Bunlara ek olarak, Rusya ile Ermenistan arasında Şubat 2016 tarihinde Rusya'nın Ermenistan'a ödeme ertelemelerini de içeren 200 milyon dolara kadar kredi vermesine olanak tanıyan bir anlaşma imzalanmıştır. Uçak düşürme krizinden sonra Erivan Rusya'nın Türkiye'ye yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımları desteklemiştir (Çelikpala ve Erşen, 2018: 78).

Rusya ile Türkiye Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ sorununda da ayrı düşmüştür. Rusya Başbakanı Medvedev Türkiye'yi Bakü'ye verdiği destekten ötürü eleştirmiştir. Ayrıca, Kırım'daki Tatarların durumuyla ilgili Türkiye'nin eleştirel yaklaşımı ve Mart 2016 tarihinde Ukrayna Devlet Başkanı Poroşenko'nun Türkiye'yi ziyareti ve iki ülkenin askeri alandaki iş birliğini geliştirmek konusundaki kararlılığı Rusya ile Türkiye'nin ayrı düştüğü alanlardır. Ayrıca, Türkiye ile Gürcistan arasındaki yakın iş birliği ve Gürcistan'ın NATO ile ilişkilerinin Türkiye tarafından desteklenmesi bölgede Rusya'nın stratejisine aykırı politikalar olarak değerlendirilebilir. 2012 yılından beri Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan dışişleri bakanları ve devlet başkanları düzenli bir şekilde toplantı yapmaktadırlar. Bu toplantılar üçlü bir stratejik dostluğun varlığını göstermektedir. Türkiye'nin Ukrayna ile ilişkileri Rusya'ya karşı bir alternatif olarak değerlendirilebilir (Cankara, 2017).

Rusya uçak düşürme olayı üzerine ilişkilerin normalleşmesi için 3 şart belirlemiştir. Resmen özür dilenmesini, tazminat ödenmesini ve sorumluların cezalandırılmasını şart koşturmuştur. Ankara'nın kendisini haklı gördüğü bir olayda geri adım atmak istememesi Türk-Rus ilişkilerinde normalleşmenin

gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. Recep Tayyip Erdoğan 27 Haziran 2016 tarihinde ilişkilerin normalleşmesi adına Vladimir Putin’e mektup yazmış ve “kusura bakmasınlar” ifadesini kullanmıştır. Mektuptaki bu ifadenin Putin yönetimi tarafından özür mahiyetinde yeterli görüldüğü ileri sürülebilir. 9 Ağustos tarihindeki Erdoğan-Putin görüşmesinde ikinci şart olan tazminat konusunun analiz edilmediği ve gündeme gelmediği yetkililer tarafından açıklanmıştır. Uçağı düşüren havacı ekibin de 15 Temmuz darbe girişimine katılmalarından ötürü tutuklu bir şekilde yargılanmaları Rusya’nın yeterli gördüğü bir çaba olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, paraşütle yere inerken vurulan pilotun ölümünden sorumlu olduğu iddia edilen Alparşlan Çelik’in yargı sürecinin işleminin ve devam etmesinin Rusya tarafından yeterli görüldüğü ileri sürülebilir (Erşen, 2016: 160-161). Uçak düşürme krizi sebebiyle iki ülke arasındaki sorunlar Karadeniz’deki ikili iş birliğini de olumsuz etkileyebilirdi. Türkiye ile Rusya Karadeniz’de en önemli ve etkili iki komşu devlet olarak bölgede huzur ve sükûnetin korunması için iyi ilişkiler içerisinde olmak zorundadır.

4.4. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türkiye’nin Arabuluculuk Rolü

Rusya’nın 24 Şubat sabahı Ukrayna’yı işgal etmesi Avrupa’daki jeopolitik dengeyi derinden sarsmıştır. Avrupa Birliği ile ABD aralarındaki sorunlara ve anlaşmazlıklara rağmen dayanışma içinde Rusya’ya karşı bir araya gelmişlerdir. Putin ve çevresine ağır ekonomik yaptırımların uygulanmasına başlanmıştır. Başkan Vladimir Putin tarafından öne sürülen işgal nedenleri Avrupa Birliği tarafından geçersiz görülmüş ve Rusya’nın “özel askeri operasyon” olarak tanımladığı bu askeri girişim uluslararası hukukun ihlâli olarak değerlendirilmiştir. Putin NATO’nun yayılmasının Rusya’nın ulusal çıkarları için tehdit olduğunu öne sürmüş, Ukrayna’daki Zelenski yönetiminin neo-nazi olduğunu ifade etmiş ve Ukrayna’daki Ruslara soykırım yapıldığını iddia etmiştir. Batı ülkelerini nükleer silah kullanmakla tehdit eden Rusya başta Finlandiya ve Birleşik Krallık olmak üzere Avrupa ülkelerinde ciddi güvenlik kaygılarının oluşmasına sebep olmuştur (El Pais, 2022; Magill ve Rees, 2022: 88). Ukrayna-Rusya Savaşı’nın Avrupa ekonomisi ve siyaseti üzerinde derin etkileri olmuştur. Savaş Türk dış politikasının da gündem maddelerinden birisi hâline gelmiş ve özellikle Karadeniz’de Türkiye’nin oynadığı önemli rolü bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Hem Ukrayna ile hem de Rusya ile yakın ilişkileri olan Türkiye savaşta tarafsız kalıp Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü desteklemiş ve Montrö Sözleşmesi’nden doğan haklarını kullanmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20-23 Şubat tarihleri arasında Afrika turu gerçekleştirmiştir (Habertürk, 2022). Bu ziyaretin dönüşünde uçakta Rusya ve Ukrayna ile ilgili gündeme dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Türkiye’nin çıkarları gereği Rusya’dan da Ukrayna’dan da vazgeçemeyeceğini belirtmiştir. İki ülkenin Türkiye ile yakın ilişkileri olduğunu ifade etmiştir. “İkisinden de vazgeçmemiz mümkün değil” ifadesini kullanarak Türk dış politikasının savaşta tarafsız kalıp aracı rolünü uygulayacağını ilk işaretlerini vermiştir. Türkiye’nin atacağı adımlarla Rusya’dan ve Ukrayna’dan vazgeçmeden konuya yaklaşacağını söylemiştir. Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü desteklediklerini ve krizin diplomasi yoluyla çözülmesi için çaba sarf ettiklerini açıklamıştır (Deutsche Welle, 2022). Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Türkiye’nin Karadeniz politikası üzerinde direkt etkileri vardır. Savaş patlak verdikten sonra Türk kamuoyunda Türkiye’nin Montrö Sözleşmesi’nden doğan hakları ve Karadeniz politikası üzerine medyada ve milletvekilleri arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır.

24 Şubat sabahı Rusya Ukrayna’yı işgal ettikten sonra, aynı gün içinde Ukrayna’nın Ankara Büyükelçisi Vasyl Bodnar basın toplantısı düzenleyerek Türkiye’den Boğazları kapatmasını talep ettiklerini açıklamıştır. Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş, böylece doğrudan Türk diplomasisinin ana gündem maddesi hâline gelmiştir. Konuyla ilgili açıklamayı Kazakistan ziyareti esnasında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu yapmıştır. Türkiye’nin Ukrayna’daki durumu değerlendirdiğini ve krizin savaş olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı hususunda çalıştığını ifade etmiştir. Daha sonra, 27 Şubat günü Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu yeni bir açıklama yaparak krizin savaş olarak tanımlandığını

ve Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nden doğan haklarını kullanacağını açıklamıştır. 28 Şubat günü Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmış ve dış politikadaki yaklaşım kesinleşmiştir. Toplantıdan sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nden doğan haklarını krizin büyümesini önlemek amacıyla kullanacağını ifade etmiştir. Türkiye'nin bölgesel ve küresel dengeleri önemle dikkate aldığını ve ne Rusya'dan ne de Ukrayna'dan vazgeçmeyeceğini söylemiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da bazı açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'nin savaşın tarafı olmadığını ve savaşın tarafı olan ülkelerin gemilerini Boğazlardan geçirmeme yetkisi olduğunu ifade etmiştir. Eğer savaş gemileri Karadeniz'deki üslerine dönmekteyse, geçişlerinin engellenmediğini açıklamıştır. Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nin kurallarını uyguladığını ifade ederek, kıyıda olsun veya olmasın bütün ülkeleri, Boğazlardan savaş gemilerini geçirmemeleri hususunda uyardıklarını söylemiştir. Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nin şartlarına bağlı kalacağını ifade etmiştir. Çavuşoğlu ayrıca, Rusya'nın da Montrö şartlarının uygulanıp uygulanmayacağını sorduğunu, Türkiye'nin de tamamen uygulanacak cevabını verdiğini söylemiştir. Görüldüğü üzere, Türkiye Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklerken ve Montrö Sözleşmesi'nin kurallarını uygularken, aynı zamanda Birleşik Krallık ve ABD başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi Rusya'ya karşı sert bir söylem geliştirmemiş ve yaptırım uygulama kararı almamıştır. Moskova ile doğrudan diyalog ve iletişimini bitirmeyen Ankara, Rusya'nın Avrupa Konseyi'ndeki üyeliğinin askıya alınmasıyla ilgili oylamada çekimser oy kullanmıştır. Ukrayna ile ekonomik ve insani yardım konusundaki iletişimini de sürdüren Ankara açıkça Moskova ile Kiev arasında bir denge politikası uygulamaktadır. Montrö Sözleşmesi'ni uygulayarak NATO müttefiklerinden de uzaklaşmadığını göstermiştir (BBC, 2022a).

4.4.1. Türkiye'nin Karadeniz'deki Çatışmada Arabuluculuk Rolü

Hem Ukrayna hem de Rusya için Karadeniz'de güvenilir bir aktör olan Türkiye, iki devlet arasındaki müzakerelere de aracılık yapmıştır. Mart ayında Antalya'da Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun da katıldığı üçlü toplantıda bir araya gelmiştir. Toplantıdan bir sonuç çıkmasa da, Türkiye'nin arabuluculuk rolü oynaması Karadeniz'de her iki ülke için de önemli ve güvenilir bir aktör olduğunu ortaya koymuştur. Rusya ile ilişkileri kötü olan NATO ve Batı ülkelerinin yerine, Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Rusya ile diyalogunu devam ettirmesi Batı ülkeleriyle Rusya arasında da önemli bir köprü vazifesi gördüğünü ortaya koymaktadır (BBC, 2022b). Ayrıca, savaş yüzünden patlak veren gıda krizinin çözülmesi için Türkiye'nin aktif bir rol aldığı görülmektedir. Karadeniz'de tahıl koridoru açılması için Türkiye Rusya ve Ukrayna ile görüşmelerini sürdürmektedir. Ukrayna limanlarında bekletilen tahıl gemilerinin güvenli bir şekilde çıkışlarının yapılması için Türkiye aktif bir rol üstlenmektedir. Türkiye Savunma Bakanı Hulusi Akar 23 Haziran Perşembe günü Meclis'te tahıl koridoruyla ilgili önemli açıklamalar yapmıştır. Hem Rusya'nın hem de Ukrayna'nın Türkiye'ye güven duyduğunu ifade ederek, gıda krizinin çözülmesi için aktif bir çalışma yürütüldüğünü söylemiştir. İstanbul'da bir harekât merkezi kurulması konusunda genel bir anlayış birliği olduğunu açıklamıştır (TRT Haber, 2022).

4.4.2. Türkiye'nin Karadeniz'deki Gıda Krizinde Arabuluculuk Rolü

Rusya-Ukrayna Savaşı göstermektedir ki, Türkiye Karadeniz'de hem Rusya hem de Avrupa Birliği üyeleri ve Amerika Birleşik Devletleri için önemli bir aktördür. Montrö Sözleşmesi'ni tam anlamıyla uygulayarak Karadeniz'deki NATO ve Rusya rekabetine karşı dengeleyici rol oynamakta ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde davranmaktadır. Karadeniz'de ABD ve NATO'nun etkisinin artmasını Montrö Sözleşmesi'nin kurallarını tam anlamıyla uygulayarak engellemektedir. Böylece, Rusya'nın ulusal çıkarları için çok önemli olan Karadeniz'de muhtemel çatışmaların önüne geçmektedir. Ayrıca, Rusya ile yakın iş birliği içinde çalışarak Karadeniz'deki uyumu artırmakta ve aynı zamanda gelecekte olması muhtemel terörist faaliyetlerin önüne geçmektedir. Montrö Sözleşmesi Karadeniz'in NATO ile Rusya arasında bir rekabet alanı hâline gelmesini engelleyen en önemli unsurdur. Türk dış politikası için çok önemli hak ve kazanımlar içermektedir. Bu dış politika anlayışı aynı zamanda Avrupa

Birliği ve ABD için de faydalıdır. Türkiye’nin Rusya ile diyalogunu devam ettirmesi Antalya’da yapılan Ukrayna-Rusya müzakerelerinde olduğu gibi, Batı ülkelerinin çözemediği sorunlarda Türkiye’nin arabuluculuk rolünü uygulayarak çözüm arayışlarına katkı vermesine olanak tanımaktadır. Savaş yüzünden patlak veren gıda krizinde de benzer bir durum söz konusudur. Tahıl koridorunun Karadeniz’de açılması için Türkiye Rusya ile yakın diyalogunu sürdürmektedir. Türk dış politikası Batı ülkeleri ile Rusya arasında köprü görevi görebilir. 24 Şubat günü savaşın başlamasının ardından bir NATO üyesi olarak Türkiye ABD kampında yer alan ülkelerin aksine Rusya ile diyalogunu kesmemiş ve yakın çalışmasına devam ederek diplomasiye fırsat tanımıştır. Türkiye’nin üyesi olduğu NATO’dan bağımsız bir şekilde Rusya ile bölgesel iş birliğine dayalı iletişimini ve diyalogunu sürdürmesi Karadeniz’de barış ve huzurun varlığı için gereklidir.

Sonuç

Bu araştırmada beş sonuca ulaşılmıştır. Birincisi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi Türkiye’nin çok önemli bir dış politika aracıdır. Türkiye bu sözleşme sayesinde Boğazları ve Karadeniz’e geçişi kontrol etmekte ve Karadeniz’in NATO ile Rusya arasında çatışma alanına dönmesini engellemektedir. İkincisi, Türkiye Karadeniz’de Rusya ile iş birliği politikası uygulamaktadır. Bölgede huzur ve barışın devamı için iki komşu ülkenin iş birliğine uygun davranıp önem vermesi çok önemlidir. Üçüncüsü, Türkiye Karadeniz’de NATO ve Rusya arasında denge politikası izlemektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nden doğan haklarını kullanarak Karadeniz’de NATO’nun etkisinin artmasını engellemektedir. Dördüncüsü, Rusya Karadeniz’deki gücünü artırmaya devam ederken Türkiye statükoyu korumaya çalışmaktadır. Rusya’nın Sivastopol gibi stratejik açıdan önemli bir bölgeyi kontrol etmesine rağmen Türkiye iş birliği çabalarını sürdürmektedir. Beşincisi, Türkiye ABD başta olmak üzere diğer NATO üyelerinin yaptığı gibi Rusya’ya karşı sert bir söylem üretmemiş ve iş birliğine devam etmiştir. Bu yaklaşım Karadeniz’deki huzur ve güvenlik için çok önemlidir. 24 Şubat sabahı başlayan savaşta bile Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü desteklemesine rağmen, Rusya ile ikili diyaloguna devam etmektedir. Bu sonuçlardan da anlaşıldığı üzere, Türkiye’nin Karadeniz’deki düzenleyici ve dengeleyici rolüne ihtiyaç vardır. Özellikle, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin kurduğu jeopolitik denge bölgede çatışmaların engellenmesi için çok önemlidir.

Kaynakça

- Acar, K. (2019). “Kırım Savaşı (1853-56) Döneminde Propaganda: Rus Popüler Kültüründe Savaş ve Düşman İmgesi”, *Bilig*, 88, ss. 113-136.
- Açıkmeşe, S. A. (2011). “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri” *Uluslararası İlişkiler*, 8 (30), ss. 43-73.
- Ağır, B. S. (2015). “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11 (22), ss. 97-131.
- Aral, B. (2019). “The World Is Bigger than Five: A Salutary Manifesto of Turkey’s New International Outlook”, *Insight Turkey*, 21 (4), ss. 71-95.
- Aşık, A. (2010). “Karadeniz Bölgesi’ndeki Değişimin Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6 (12), ss. 33-57.
- Aydın, M. (2021). “Turkish Foreign Policy in the Chaos of War, 1939-1945”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23 (6), ss. 854-871.
- Ayhan, İ. S. (2015). “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Karadeniz Stratejisi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3 (2), ss. 1-22.
- Baldwin, D. A. (1997). “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23 (1), ss. 5-26.

- Baylis, J. (2001). “International and Global Security in the Post-Cold War Era” (ss. 253-276), John Baylis ve Steve Smith (Ed.), the Globalization of World Politics: an Introduction to International Relations, Second Edition, New York: Oxford University Press.
- Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 11 (22), ss. 61-96.
- BBC (2022a). “Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye'nin hamlesi ne anlama geliyor, Rusya-Ukrayna krizinin seyri değişebilir mi?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60571805>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- BBC (2022b). “Antalya Zirvesi: Rusya, Ukrayna'nın ateşkes çağrısına yanıt vermedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60698944>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- BBC (2022c). “Turkey shoots down Russian warplane on Syria border”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34907983>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- BBC (2015). “Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı?”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu (Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2022).
- Biersack, J. ve O’Lear, S. (2014). “The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy”, *Eurasian Geography and Economics*, 55 (3), 247–269.
- Bolat, M. ve Güneş, B. (2022). “Montrö Boğazlar Sözleşmesine Giden Yolda Rebus Sic Stantibus (Koşullardaki Köklü Değişimler) İlkesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 71, ss. 68-84.
- BOTAŞ, “Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları Haritası”, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022).
- Buzan, B., Wæver, O. ve Wilde, J. D. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Bükülmez, B. ve Küpeli, T. (2007). “Küresel Güçlerin Karadeniz Stratejilerinin Önündeki Engel: Montrö”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5), 1ss. 93-219.
- Cambridge Dictionary (2022). “Security”, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/security>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).
- Cankara, P. Ö. (2017). “2000’li Yıllarda Türkiye ile Rusya Arasındaki Siyasi İlişkilerin Ekonomik İlişkilere Yansıması”, *Researcher: Social Science Studies*, 5 (10), ss. 310-322.
- Çelikpala, M. ve Erşen, E. (2018). “Turkey’s Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia?”, *Perceptions*, 23 (2), ss. 72-92.
- Demiryol, T. (2018). “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (4), ss. 1438-1455.
- Deutsche Welle (2022). “Erdoğan: Ne Rusya'dan ne de Ukrayna'dan vazgeçeriz”, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ne-rusyadan-ne-de-ukraynadan-vazge%C3%A7eriz/a-60886805>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- Dikkaya, M. ve Orhan, M. (2004). “Economies of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) Countries and their Bilateral Trade”, *Journal of Economic and Social Research*, 6 (2), ss. 63-86.

- El Pais (2022). “How to justify a war: Putin’s arguments for invading Ukraine”, <https://english.elpais.com/international/2022-02-26/how-to-justify-a-war-putins-arguments-for-invading-ukraine.html> (Erişim Tarihi: 05.07.2022).
- Erşen, E. (2016). “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), ss. 153-171.
- Eşel, G. (2015). “Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde: Amerikan Faktörü”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (2), ss. 45-64.
- Gardner, H. (2016). “The Russian annexation of Crimea: regional and global ramifications”, *European Politics and Society*, 17 (4), ss. 490-505.
- Habertürk (2022). “Cumhurbaşkanı Erdoğan Afrika turunun ilk durağı Kongo Demokratik Cumhuriyeti’ne gitti”, <https://www.haberturk.com/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-afrika-turu-icin-yola-cikti-3350780>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- İsmayıl, E. ve Aliyev, B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü. TYB Akademi, 17, ss. 187-201.
- Koçer, G. (2007). “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, *Gazi Akademik Bakış*, 1 (1), ss. 195-217.
- Kutlay, M. ve Öniş, Z. (2021). “Understanding oscillations in Turkish foreign policy: pathways to unusual middle power activism”, *Third World Quarterly*, 42 (12), ss. 3051-3069.
- Longman (2022). “Security”, <https://www.ldoceonline.com/dictionary/security>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).
- Magill, P. ve Rees, W. (2022). “UK Defence Policy After Ukraine: Revisiting the Integrated Review”, *Survival: Global Politics and Strategy*, 64 (3), ss. 87-102.
- Malik, S. (2015). “Framing a discipline” (ss.3-11), Hough, P., Malik, S. ve Moran, A. vd. (Ed.), *International Security Studies: Theory and Practice*, New York: Routledge.
- Merdan, A. S. (2021). “Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye’nin Enerji Politikaları: TANAP ve Türk Akımı”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (2), ss. 457-473.
- Nyman, J. (2013). “Securitization Theory” (ss.51-62), Shepherd, L. J. (Ed.), *Critical Approaches to Security: an Introduction to Theories and Methods*, New York: Routledge.
- Organization of the Black Sea Economic Cooperation (2022). “Our Mission”, Organization of the Black Sea Economic Cooperation, <http://www.bsec-organization.org/our-mission>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).
- Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, 2 (4), ss. 35-77.
- Özersay, K. (2016). “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, (ss.370-384), Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)*, 21.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özersay, K. (2017). “Boğazlar Konusu”, (ss.819-823), Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, K. (2008). “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), ss. 341-371.

- Öztürk, F. (2022). “Rusya Türkiye’ye doğal gaz arzını kısar mı, başka ülkeler alternatif olabilir mi?”, BBC News Türkçe, 4 Mart 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60615611> (Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2022).
- Polat, D. Ş. (2017). “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5, ss. 51-66.
- TRT Haber (2022). “Karadeniz’e tahıl koridoru için İstanbul’da hareket merkezi planı”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/karadenize-tahil-koridoru-icin-istanbulda-hareket-merkezi-plani-690076.html>, (Erişim Tarihi: 23.06.2022).
- TÜİK, “İstatistik Veri Portalı”, <https://data.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022).
- Türk Dil Kurumu (2022). “Güvenlik”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).
- Ünalnı, A. N. ve Oğuz, Ş. (2019). “Karadeniz’de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi”, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 5 (7), ss. 1-10.
- Wolfers, A. (1952). “‘National Security’ as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, 67 (4), ss. 481-502.
- Yeltin, H. “Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri”, T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Zengin, E. (2015). “Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4 (1), ss. 61-103.